

УДК 378.22:373.3

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60509

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

© О. А. Федій

У статті висвітлюються питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання естетотерапевтичних технологій розвитку особистості, надання творчого характеру навчально-виховному процесу та створення психологічно комфортного освітнього середовища. Особлива увага приділена таким змістовим аспектам професійної освіти педагога: аналіз сучасного стану освітнього середовища, педагогічний потенціал естетичного та психолого-педагогічні функції естетотерапії

Ключові слова: естетотерапія, творчий розвиток особистості, психологічно-комфортне середовище, професійна підготовка вчителя, функції естетотерапії

In the article is grounded the necessity of actualization of pedagogical aesthetic potential on the background of the modern humanocentric approaches in education.

There is presented the new axiology of the high education that is aesthetically therapeutic in its substance. It presupposes the creation and transformation of elementary school according to the spiritual and aesthetic principles of individual creative self-realization in information society.

Aesthetic therapy is considered as an independent field of integrative scientific knowledge about means and methods of creation by the teacher psychologically comfortable educational space that can renew the natural harmony of the modern human being with environment, to give it the possibilities for individual creative self-development. Aesthetic therapy includes the concealed instructions for saving integrity and developing personal creative potential, the spiritual kernel of the person.

The special attention is paid to such meaningful aspects of pedagogical professional education: analysis of the modern state of educational environment, pedagogical abilities to aesthetics in learning and upbringing pupils of elementary school, psychological and pedagogical functions of aesthetic therapy.

There is presented the structure of aesthetic therapy means in the work of elementary school teacher: social ones, natural ones, artistic ones. There is characterized the author seven-staged substantive algorithm of training teachers for use the main technologies and means of aesthetic therapy in their professional activity

Keywords: aesthetic therapy, personal creative development, psychologically comfortable environment, professional training of the teacher, aesthetic therapy functions

1. Вступ

Інноваційні освітні процеси сучасної школи пов'язані з переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається формування вміння учня самостійно вчитися, оволодівати навичками пошуку інформації, упровадження суб'єкт-суб'єктної, гуманістичної парадигми, яка створює умови щодо творчого індивідуального становлення особистості дитини. Відтак, сутністю і метою нової освіти стає розвиток загальних, природних здібностей людини, освоєння нею універсальних способів діяльності та мислення.

2. Аналіз останніх досліджень

На думку сучасних педагогів-дослідників нині особливої актуальності набуватимуть формування та розвиток «Я»-образу особистості, створення умов для становлення особистості, реалізація її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку; побудова нового типу стосунків і спілкування між педагогами та учнями, які не характеризуються примусовістю, підкореністю, в основі яких – стосунки взаємодії, взаєморегуляції, взаємодопомоги рівних; співтворчості вчителя й учня; формування у школярів усвідомленого ставлення до способів організації навчальної діяльності тощо [1].

Характерною властивістю освіти інноваційного типу є стимулювання і формування креативного типу мислення учасників освітнього процесу, творчого підходу до життя, виховання певного типу особистості, коли креативність стає особистісною рисою, на основі якої успішно формується морально-духовна система особистості [2]. Відповідно визначаються завдання сучасної школи – навчити мистецтву життя, виховувати самостійну особистість, яка вміє приймати рішення і нести за них відповідальність.

Стає очевидним необхідність якісних змін у концептуально-змістових засадах професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти. Особлива відповідальність, яка покладається сьогодні на педагогів цієї ланки освіти, пов'язана з феноменологічною ознакою їх професійної діяльності, від якої залежить цілісний, гармонійний розвиток учня не лише на перших етапах його шкільного життя, а й успішне становлення особистості впродовж навчання у подальших ланках освіти.

Відтак, високий професіоналізм і компетенція майбутніх фахівців – педагогів початкової ланки освіти – безпосередніх учасників та організаторів інноваційного освітнього середовища, мають бути ознаками сучасної школи. Водночас, вища педагогічна освіта, як зауважує М. С. Каган, орієнтується,

перш за все, на «підготовку «вчителя-предметника», який володіє більш-менш ефективною методикою навчання основам своєї науки, а не «Вчителя-художника», котрий покликаний формувати *Людину як цілісну та унікальну Особистість*, що відповідає запитам нового історичного типу культури XXI ст» [3].

Аналогічну точку зору знаходимо у працях інших зарубіжних дослідників, що формулюють певну кризову ситуацію у вищій освіті сьогодення, окреслюючи її як: «освіту проти таланту» (К.Робінсон), «університет у руїнах» (Б.Рідінгс), через втрату нині цим соціальним інститутом своїх важливих функцій (досягнення досконалості розуму, культуротворення тощо) [4, 5].

Нова парадигма вищої освіти – парадигма гуманістична за своєю суттю, передбачає, що її головною ланкою буде окрема людина. Максимальне розкриття її індивідуальних здібностей, неповторних, унікальних особливостей психіки та інтелекту стають головною метою всього освітнього процесу [6].

3. Постановка завдання та мета дослідження

Стає очевидним, що всі змістові, процесуальні й технологічні компоненти сучасної інноваційної освіти мають бути спрямовані на різнобічний розвиток особистості, на формування у неї образу світу, що змінюється. Це дає їй можливість усвідомлювати свою унікальність, несхожість, неповторність за допомогою рефлексії і творчості.

Серед широкого спектру, багатоваріантності педагогічних технологій створення відповідного освітньо-розвивального середовища сучасного освітнього закладу значного поширення в психолого-педагогічній літературі набула ідея *естетизації* навчально-виховного процесу, що передбачає у першу чергу філософсько-ідейне переосмислення сутності естетичного у структурі сучасної особистості та з'ясування провідних чинників формування естетичної свідомості молодої людини епохи інформаційно-го суспільства.

Мета статті – з'ясувати такі системоутворюючі складові змісту підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності: характеристика сучасного соціокультурного середовища, педагогічний потенціал естетичного та сучасні функції естетотерапії у створенні розвивального середовища початкової ланки освіти.

4. Аналіз естетичної складової сучасного освітнього середовища та вивчення майбутніми педагогами початкової школи функцій та засобів естетотерапії.

Існує достатня кількість характеристик і визначень сучасного суспільства (постіндустріальне, глобальне, технотронне, інформаційне, постекономічне, фінансове тощо), але всі вони спільні в одному: втрата духовних орієнтацій у результаті економізації і прагматизації призвела до утворення суспільства споживання, або масового суспільства. Масова людина – це людина «звичайна», «пересічна», підвладна маніпуляціям свідомістю, що стали звичною нормою, а не винятком у сучасному соціальному середовищі [7].

Особливо важливою в контексті агресивно-деструктивного психолого-педагогічного впливу на сучасну особистість, що розвивається, стає проблема загального культурного занепаду, яку вчені у першу чергу пов'язують з деструктивною за своїм характером філософією та естетикою постмодернізму та постпостмодернізму другої половини XX століття. Для цієї течії характерне досить примітивне, бездуховне тлумачення людської чуттєвості, яка, за Ж. Ліотаром, має бути спонтанною, розкутою, інстинктивною, тобто ніяким чином не підготовленою всім попереднім культурним розвитком до збільшення в ній людяності. «Постмодернізм старанно намагається повернути людство, особливо молодь, до первісного стану». На засадах такої чутливості відбувається «анімілізація» людини, що приводить її у стан дикунства. Створюється досить небезпечний для людської свідомості еко-соціально-інформаційний стан: потік негативної інформації, що обрушується на сучасну дитину молодшого шкільного віку, стає поза межним подразником, таким, що викликає перезбудження та зриви в роботі нервової системи дитячого організму.

За даними дослідження Ю. Дрешер та Т. Ключенко, найбільш складними *психотравмуючими ситуаціями*, що потребують допомоги педагога початкової ланки освіти, є: розлучення в сім'ї або його загроза, хвороба, втрата родичів, страх, розчарування, тривога, хвилювання, конфлікти з оточуючими, особистісні конфлікти [8].

Найбільш повною картина негативних дій навколишнього середовища представлена в дослідженнях сучасних вчених. Ними виділені такі чинники деструктивного впливу на особистість школярів початкової ланки освіти: телебачення та відео; комікси; перенавантаження органів чуття; раннє тренування інтелекту; комп'ютерні ігри; алкоголь та наркотики; душевні травми (пригніченість, поверховість, пасивність, відчуження між батьками, страх); розбещувальні дії; радіоактивне забруднення [9].

За дослідженням медиків 60 % сучасних дітей знаходяться в суміжних станах неврастенії, астенії, психастенії; типовою стає емоційна депривація дітей, переживання дитиною емоційного відчуження та відчуття самотності; негативна «Я» – концепція, неадекватна самооцінка, низький ступінь самосприйняття тощо.

Варто враховувати й філософсько-педагогічну проблематику досить поширеної на сьогодні авторитарно-бездуховної практики освіти, що призводить учня початкової школи до стану соціальної апатичності, шкільної агресивності, «обезлюдненості» у відносинах з педагогом та душевного дисбалансу стосовно бачення себе в майбутньому, загальної деестетизації та дегармонізації у відносинах дитини зі Всесвітом.

Тому естетичному контексту психолого-педагогічної підготовки майбутнього педагога початкової ланки освіти нині належить вирішальна роль.

По-перше, естетичне є одним із засобів якісного вдосконалення людської природи: естетичне виховання є невід'ємною складовою загального виховання

людини, яке спрямоване на формування певної моделі її ставлення до світу.

По-друге, нині естетичне набуває особливого функціонального значення в життєдіяльності людини. Завдяки своїй унікальній саногенній (зцілюючій, оздоровчій) функції воно надає можливість відновлення єдиної картини світу, повертає людину до стану психологічної стійкості (М. Киященко) [10]. Тому проблема оволодіння педагогом естетотерапевтичною функцією задля створення ефективного освітньо-розвивального середовища потребує науково-практичного вирішення.

Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання естетотерапевтичних методик у педагогічній діяльності показав, що питанням психотерапевтичної та психолого-педагогічної допомоги особистості в подоланні стресових ситуацій і стимулюванню процесів самоаналізу, самовизначення, самоактуалізації сучасної людини, її пошуку власного «Я», присвячено багато наукових праць зарубіжних вчених-психотерапевтів (Г. Гарднер, Е. Ейдемільлер, Х. Кедьюсон, Г. Курц, Ч. Шеффер, Л. Штейнхард, В. Юстицкіс та ін.) Серед закордонних учених необхідно відзначити тих наукових дослідників, які намагаються об'єднати зусилля психологів і педагогів у вирішенні проблем сучасної особистості і допомогти їй у самореалізації (І. Вачков, Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, О. Копитін, Т. Медведєва, Л. Назарова, В. Петрушин, Д. Соколов, І. Шишова та ін.) Починаючи з 2001 року, захищено ряд дисертацій з психології та педагогіки, в яких у професійну підготовку фахівців, що працюють з різними соціальними категоріями дітей, проєктуються ефективні технології психотерапії: бібліотерапія (О. Юмінова, Ю. Дрешер), ігротерапія (О. Тапіліна), арт-терапія (Л. Аметова, Т. Глухова, А. Гришина, Т. Колошина, Л. Лебедєва, Л. Повстан, Ю. Умліна та ін.).

В українській психолого-педагогічній науці зроблені лише окремі спроби використання потужного потенціалу психотерапевтичних технік і художніх засобів у роботі з окремими соціальними групами і в індивідуальній роботі психолога з клієнтом (О. Бреусенко-Кузнецов, Г. Побережна та ін.) Серед наукових розвідок вітчизняних вчених, найбільш близькими до заявленої проблеми, є ті, в яких розглядаються різні аспекти естетичної та психотерапевтичної компетентності сучасних психологів і педагогів (В. Андрущенко, Т. Зайчикова, М. Лещенко, Г. Локарева, О. Отич, А. Сущенко, Г. Тарасенко, О. Федій та ін.) Водночас українськими вченими активно досліджується універсальна концепція особистісно-орієнтованої освіти (І. Бех, І. Зязюн, О. Кононко, В. Кремень, О. Савченко та ін.). Особливий інтерес у науковців викликає вивчення такої форми активності особистості, як самотворення, яке здійснюється через самопізнання і саморегуляцію та спрямоване на досягнення гармонії людини зі Всесвітом на засадах педагогічної естетотерапії.

Міждисциплінарний підхід до розгляду *естетотерапії* як філософсько-естетичної, акмеологічної, психотерапевтичної, психолого-педагогічної категорії дозволив сформулювати її визначення: це самос-

тійна сфера інтегративного наукового знання про засоби і методи створення педагогом психологічно комфортного освітнього простору, здатного відновити природну гармонію сучасної людини з навколишнім середовищем, надати їй можливості індивідуально-творчого саморозвитку. Естетотерапія несе в собі приховані інструкції щодо збереження цілісності і розвитку творчого потенціалу особистості, її духовного ядра [11].

На основі аналізу історико-педагогічного досвіду пошуків і виявлення естетотерапевтичної складової процесу формування людської особистості та розгляду основних закономірностей і принципів педагогічного проєктування, нами виділені функції естетотерапії в педагогічному процесі, які ми розглядаємо в якості важливих потенційних можливостей естетотерапії в процесі самоствердження та саморозвитку сучасної особистості. До провідних функцій естетотерапії у професійній діяльності педагога початкової ланки освіти віднесені:

1. Катарсисна функція (можливість естетотерапії «знімати» негативні відчуття і очищати емоційно-чуттєву сферу людини від деструктивних переживань);

2. Саногенна функція навчання людини позитивному, конструктивному мисленню, що звернена до внутрішніх резервів самооздоровчої поведінки людини;

3. Гармонізуюча функція, що забезпечує оптимальний взаємозв'язок людини з навколишнім мікро- і макросередовищем в площині природного та соціального оточення людини, і, як окремі, найважливіші варіанти цього взаємозв'язку – гармонізація відносин між педагогом і вихованцем, дитиною та її батьками;

4. Творчо стимулююча функція розвитку креативного потенціалу всіх учасників педагогічного процесу (як головна мета індивідуального розвитку особистості, розкриття її неповторності й унікальності);

5. Активізуюче-пізнавальна функція, яка спрямована на прояв природної потреби людини до пошуку і розкриття «таємниць» життя, важливий і неодмінний атрибут людини мислячої, людини, що розвивається і формується на принципах активної жаги до пізнання і формування власного світогляду (функція, яка забезпечує реалізацію найголовніших дидактичних завдань навчально-пізнавальної діяльності учасників педагогічного процесу);

6. Функція накопичення позитивного індивідуального досвіду в процесі соціалізації особистості, яка реалізується в двох напрямках: як досвід самотерапії та самоорганізації і як досвід отримання позитивних соціальних контактів з оточуючими (батьками, учнями, колегами, вчителями);

7. Функція духовного збагачення і росту особистості, як основна смислова ідея естетотерапевтичного впливу на духовне ядро особистості, на її людські сутнісні сили, які пов'язані з головною життєвою атрибуцією – формуванням духовно-моральних основ індивідуальності людини, її самоорієнтація в життєвому просторі за принципом вибору першорядного, духовного розвитку, який окреслюється категоріями одвічних людських цінностей:

Життя, Добро, Любов, Світло [12]. Ідея розробки та впровадження курсу «Естетотерапія» у підготовку студентів педагогічних спеціальностей була здійснена автором на базі кафедри соціальної педагогіки і педагогіки початкового навчання Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка починаючи з 2002–2003 навчального року. Нині він має досить високий рейтинг серед студентів, зокрема серед студентів заочного відділення, які активно випробовують естетотерапевтичні технології у власній педагогічній діяльності. Щорічно на кафедрі початкової і дошкільної освіти захищаються курсові, дипломні та магістерські наукові проекти з естетотерапевтичної освіти майбутніх вчителів початкової ланки освіти.

Важливим елементом навчання майбутніх педагогів використанню засобів естетотерапії у професійній діяльності є ознайомлення студентів з різноманітним існуючим психотерапевтичним практикам. Виділення численних видів естетотерапевтичного впливу на особистість здійснено нами за їх можливістю створювати психологічно комфортні естетизовані умови для пізнавальної діяльності та творчої самореалізації учнів початкової школи та педагогів. Загальна класифікація всіх видів та засобів естетотерапії передбачає основні видові групи, що формуються за критерієм основного засобу впливу. Найбільш ефективними видами естетотерапії в зазначеній класифікації можна вважати такі:

1) природні види естетотерапії: літотерапія, кольоротерапія, світлотерапія, аеротерапія, акватерапія, анімалотерапія, ароматерапія, кінезітерапія та інтегративна піщана терапія;

2) соціальні види естетотерапії: терапія релігією, логотерапія, маматерапія, холдинг-терапія, телефонна та Інтернет-терапія, Delete-терапія, сміхотерапія, слъзотерапія, трудотерапія, хобі-терапія, котерапія;

3) мистецькі види естетотерапії: арт-терапія, музикотерапія, бібліотерапія, танцювальна терапія, фототерапія, фольклорна арт-терапія, пісенна терапія, казкотерапія, лялькотерапія, ігротерапія, театральна-драматична діяльність, епістолярна терапія [11].

Особливого значення у процесі опанування педагогами початкової ланки освіти основ естетотерапії набуває розроблений семиступеневий змістовий алгоритм навчання педагогів естетотерапії:

1) виділення (актуалізація) педагогічного потенціалу окремого засобу естетотерапії в контексті традиційної педагогіки (наприклад, казка, гра, співи, малювання тощо);

2) вивчення (ознайомлення) з психотерапевтичними техніками, які передбачають використання засобу естетотерапії основними науковими школами, дослідниками, механізмами корекційного впливу на особистість дитини та дорослого (наприклад, казкотерапія (терапевтична метафора), ігротерапія, музикотерапія, арт-терапія тощо);

3) відпрацювання визначених програмою курсу технік роботи з окремим засобом естетотерапії (наприклад, техніки казкотерапії, ігротерапії, музикотерапії, арт-терапії тощо);

4) формулювання провідних психолого-педагогічних ідей у кожній психотерапевтичній практиці;

5) моделювання основних шляхів реалізації психолого-педагогічного потенціалу засобу естетотерапії в поле сучасного педагогічного процесу;

6) визначення перспективних моделей педагогізації психотерапевтичних практик у індивідуальній професійній діяльності вчителя, на професійно-практичному (у просторі загальноосвітнього навчального закладу) або науково-дослідницькому (у разі обрання науково-педагогічного напрямку у професійній діяльності) рівні;

7) участь студентів, що виявили індивідуально-професійний інтерес до певного засобу естетотерапії в науково-практичних проектах-презентаціях: науково-практичні студентські конференції, наукові статті, захист курсових, дипломних та магістерських досліджень з естетотерапії, а також педагогічна практика, майстер-класи, ворк-шопи, психолого-педагогічні тренінги [12].

5. Результати запровадження естетотерапії у професійну підготовку педагога початкової школи

Проведене теоретико-експериментальне дослідження підтвердило ідею доцільності запровадження естетотерапії у вирішення загальних завдань педагогічної корекції та формування особистості сучасної дитини епохи духовно-екологічної кризи.

Своєрідність і унікальність естетотерапевтичного впливу на особистість в освітньому середовищі, використанню якого навчають майбутніх учителів початкової школи, полягає у його двовекторній дії на обох учасників процесу – на вчителя і на учня. У спеціально розроблених психолого-педагогічних технологіях з використанням таких засобів естетотерапії, як казка, гра, природа, спілкування, мистецтво тощо, актуалізується потужне естетотерапевтичне поле цих засобів: під його терапевтичну, гармонізуючу дію потрапляють емоційно-чуттєва, інтелектуальна і духовно-особистісна сфери як дорослого так і дитини. Відзначимо, що, на відміну від класичного розуміння функцій терапевта в психотерапії (зокрема арт-терапії), функції педагога в психолого-педагогічному середовищі гуманістичної «людиноцентристської» педагогіки мають свою специфічну ознаку: учитель, вихователь є активним співучасником і суб'єктом взаємодії у педагогічному середовищі, він разом з учнем стає будівельником власної особистості на засадах духовності, відкритості відносин і оптимістичного світосприйняття.

6. Висновки

Естетотерапія, як смислова квінтесенція естетизації сучасного педагогічного середовища, являє собою таку систему психолого-педагогічних впливів яка базується на інтегративному використанні майбутніми педагогами мистецьких, соціальних та природних засобів у навчально-виховному процесі початкової школи з метою подолання негативних емоційно-чуттєвих станів та створення особливих умов в

освітньому просторі щодо творчого розвитку усіх суб'єктів педагогічної дії.

В межах цієї парадигми вищої педагогічної освіти відбувається переорієнтація освітнього процесу на особистість, кристалізується його людиноцентричність, утворюється нова естетотерапевтична за своєю суттю аксіосфера вищої освіти, яка, у свою чергу, продукує та трансформує на учня початкової школи морально-етичні, духовно-естетичні засади самодостатності, самореалізації та самоактуалізації.

Література

1. Слостенін, В. А. Педагогіка: Інноваційна діяльність [Текст] / В. А. Слостенін, Л. С. Подымова. – М.: ІЧП: «Издательство Магистр», 1997. – 224 с. – С. 73–79.
2. Алексєнко, Т. Ф. Біла книга національної освіти України [Текст] / Т. Ф. Алексєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с. – С. 56.
3. Каган, М. С. Системно-синергетичський підход к построению современной педагогической теории [Текст] / М. С. Каган. – Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 212–245.
4. Ридингс, Б. Университет в руинах [Текст] / Б. Ридингс. – М.: Изд. Дом Гос. Ун-та – Высшая школа экономики, 2010. – 304 с.
5. Робинсон, К. Образование против таланта [Текст] / К. Робинсон. – М.: Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013. – 336 с.
6. Чумак, О. В. Парадигма освіти XXI століття: інноваційні аспекти [Текст] / О. В. Чумак. – Особистість у єдиному освітньому просторі. – Запоріжжя, 2012. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf
7. Кремень, В. Г. Особистість у сучасній цивілізації: освітній контекст [Текст] / В. Г. Кремень // Университеты. Наука и просвещение. – 2009. – № 1. – С. 28–32.
8. Дрешер, Ю. Н. Библиотерапевтическая деятельность библиотек в контексте информационно-психологической безопасности [Текст] / Ю. Н. Дрешер, Т. И. Ключенко. – Казань, 2002. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/doc77.HTML>
9. Гёбель, В. Ребёнок. От младенчества к совершеннолетию [Текст] / В. Гёбель, М. Глөклер; пер. с нем. под ред. Н. Федоровой. – М.: Энигма, ООО Фирма Изд-во АСТ, 1998. – 592 с.

10. Киященко, Н. И. Эстетика – философская наука [Текст] / Н. И. Киященко. – М.: Изд. дом Вильямс, 2005. – 592 с.

11. Федій, О. А. Естетотерапія [Текст]: навч. пос. / О. А. Федій. – 2-ге вид., пер. та доп. – К.: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012. – 304 с.

12. Федій, О. А. Теорія і практика підготовки педагогів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності [Текст]: дис. ... д-р пед. наук / О. А. Федій. – К., 2010. – 500 с.

References

1. Slastenin, V. A., Podumova, L. S., (1997). Pedagogy: Innovational activities. Moscow: MastersPublisher, 224, 73–79.
2. Alekseenko, T. F., Onychenko, V. M., Ball, G. O. et al; Kremen, V. G. (Ed.) (2010). White Book of National Education of Ukraine. Kyiv: Informationalsystems, 342, 56.
3. Kagan, M. S.(2007). System-synergetic approach towards construction of the Modernpedagogic theory. Synerhetycheskaya paradigm. Synergetics education. Moscow: Progress-Tradition, 212–245.
4. Ridings, B. (2010). University in ruins. Moscow: Publishing house, 304.
5. Robinson, K. (2013). Education against talent. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, Eksmo, 336.
6. Chumak, O. V. (2012). Paradigm Education XXI century: innovative aspects. Personality in a single educational space. Available at: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf
7. Kremen, V. G. (2009). Personality in the modern civilization: the educational context. Universitates: Science and Education, 1, 28–32.
8. Drescher, U. N., Klyuchenko, T. I. (2002). Bilbotherapeutic activities of the libraries in the context of information and psychotherapeutic security. Kazan. Available at: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/doc77.HTML>
9. Hëbel, V., Glöckler, M.; Fedorov, N. (Ed.) (1998). Child:from infancy to adulthood. Moscow: Enigma – AST Publishing House, 592.
10. Kiyashchenko, N. I. (2005). Aesthetics – philosophical science. Moscow: Publishing house. Williams House, 592.
11. Fediy, O. A. (2012). Aesthetotherapy. Kyiv: "Publisher" Center of educational literature ", 304.
12. Fediy, O. A. (2010). Theory and practice of training teachers to use of Aesthetotherapy in their professional activity. Kyiv, 500.

Дата надходження рукопису 18.01.2016

Федій Ольга Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра початкової і дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна, 36000
E-mail: olga_fedij@mail.ru